



Research paper

Geostrategic Components and Features Influencing the Application of Territorial Defense in Responding to Military Threats

Mohammad Reza Gharai Ashtiani

Professor of Strategic Defense Sciences, Supreme National Defense University, Tehran, Iran
(Corresponding Author).

Abdullah Iraqi

Assistant Professor of Military Strategic Management, Supreme National Defense University, Tehran, Iran.

Khosroo Bolhassani

Associate Professor of Strategic Defense Sciences, Supreme National Defense University, Tehran, Iran.

Babak Moazzami Gudarzi

Ph.D. Student in Strategic Defense Sciences, Military Thought Orientation, Supreme National Defense University, Tehran, Iran.

Yaghoob Salimi

Ph.D. Student in Strategic Defense Sciences, Military Thought Orientation, Supreme National Defense University, Tehran, Iran.

Abstract

Spatial planning, which involves regulating the relationship between humans, space, and human activities within space, represents an interdisciplinary field encompassing military, economic, sociological, and geographical dimensions. Ensuring lasting national security and achieving comprehensive territorial defense require a strategic model that integrates these dimensions. Territorial defense planning, therefore, depends on recognizing both past and potential future threats to a nation's geographic domain. This study employs a mixed-method approach, combining quantitative and qualitative data using a descriptive-analytical methodology. The scope of the research covers the territorial space of the Islamic Republic of Iran and lies at the intersection of defense studies and military geography. Data collection was conducted through both library-based and field research, including document analysis, expert consultations, and questionnaire surveys. The statistical population consisted of all relevant documents and subject-matter experts. Due to the specialized nature of the topic and the limited number of qualified experts, the final sample size was 70 participants equal to the total number of available experts thus employing a census sampling method. The findings indicate that geostrategic factors play a decisive role in Iran's spatial defense planning. Specifically, six key geostrategic components were identified and evaluated as critical determinants influencing the effectiveness of territorial defense strategies against military threats.

Keywords: Territorial Defense Training, Military Threats, Geostrategic



مؤلفه‌ها و ویژگی‌های ژئواستراتژی مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی در مقابله با تهدیدات نظامی

محمدرضا قرایی آشتیانی

استاد علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران (نویسنده مسئول)

عبدالله عراقی

استادیار مدیریت راهبردی نظامی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

خسرو بوالحسنی

دانشیار علوم دفاعی راهبردی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

بابک معظمی گودرزی

دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، گرایش اندیشه نظامی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

یعقوب سلیمی

دانشجوی دکتری علوم دفاعی راهبردی، گرایش اندیشه نظامی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران

چکیده

امروزه آمایش سرزمین که از تنظیم رابطه انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضا به وجود می‌آید، دانشی است بین‌رشته‌ای که ماهیت چندگانه دارد و از هم‌پوشی علوم مختلف نظامی، اقتصادی جامعه‌شناسی، جغرافیا و ... حاصل و مسجل شده است؛ دفاع از هر سرزمینی نیازمند شناخت تهدیدات متوجه آن سرزمین در گذشته و به‌خصوص آینده دارد که جهت ایجاد امنیت پایدار و دفاع جامع و مستمر هر کشور نیازمند وجود الگوی راهبردی آمایش دفاع سرزمینی است. هدف اصلی این تحقیق بررسی تأثیر مؤلفه‌ها و ویژگی‌های ژئواستراتژی مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی و سؤال اصلی آن مؤلفه‌ها و ویژگی‌های ژئواستراتژی مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی در طراحی الگوی راهبردی آمایش دفاع سرزمینی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدات نظامی است. این تحقیق با استفاده از مجموعه داده‌های کمی و کیفی صورت گرفته و این تحقیق کاربردی و به روش توصیفی انجام شده و حجم نمونه آن ۷۰ نفر و ابزار گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و میدانی بوده است. بر اساس یافته‌های تحقیق مؤلفه‌ها و ویژگی‌های مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی شامل چهار مؤلفه: حساسیت منطقه، جغرافیای نظامی، دسترسی به مناطق حیاتی، حساس و ویژه دشمن است، طرح‌ها و دکترین نظامی است. طبق نتایج تحقیق مؤلفه حساسیت منطقه شامل ۸ زیر مؤلفه و مؤلفه جغرافیای نظامی شامل ۶ زیر مؤلفه و مؤلفه دسترسی به مناطق حیاتی، حساس و ویژه دشمن شامل ۷ زیر مؤلفه و مؤلفه طرح‌ها و دکترین نظامی شامل ۶ زیر مؤلفه سنجیده و ارزیابی گردید. **کلیدواژه‌ها:** آمایش دفاع سرزمینی، تهدیدات نظامی، ژئواستراتژی

شاپا الکترونیک: ۲۹۸۰-۸۲۱۹ ♦ دانشگاه عالی دفاع ملی / فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک



<https://sds.sndu.ac.ir/> E-ISSN: 2980-8286



صحت مطالب بر عهده نویسنده مقاله است و باینگر دیدگاه دانشگاه عالی دفاع ملی نیست.

مقدمه

آمایش سرزمین، تنظیم رابطه بین انسان، فضا و فعالیت‌های انسان در فضای جغرافیایی است و قرآن کریم به این موضوع این‌چنین اشاره نموده است: «والارض مددناها و القینا فی‌ها رواسی و انبتنا فی‌ها من کل شیء موزون» و زمین را گسترانیدیم و در آن کوه‌های استوار افکندیم و از هر چیز سنجیده‌ای در آن رویانیدیم.^۱

برای آمایش سرزمین اهداف گوناگونی مطرح است که ازجمله می‌توان به توسعه مناطق و روابط درونی و بیرونی آن‌ها، استفاده بهینه از منابع، برقراری تعادل و توازن سرزمینی، ترمیم و تقویت محیط زیست، هماهنگی‌های افقی و عمودی در سطوح مختلف اشاره کرد. هر کشوری برای نیل به توسعه پایدار ملی و ایمن مقابله با چالش‌های امنیت ملی خود، نیازمند به برنامه‌ریزی راهبردی در زمینه آمایش سرزمینی و دفاعی است. کشور ایران با توجه به موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی و ماهیت راهبردی آن نیازمند داشتن طرح جامع آمایش دفاعی است. از طرفی داشتن دشمن ابرقدرتی مثل آمریکا و عدم تقارن در تقابل با آن‌ها، ضرورت پرداختن آمایش دفاع سرزمینی را در کشور دوجندان می‌کند (چوخاچی‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۷).

کشور ایران دارای موقعیت استراتژیک و حساسی است و در منطقه دارای جایگاه ویژه‌ای بوده و سه قاره اروپا، آسیا و آفریقا را به هم ربط می‌دهد و در مقابل به‌شدت از حوادث هر سه قاره متأثر می‌شود. قرار گرفتن در کنار خلیج فارس و دریای عمان، داشتن جزایر متعدد و بسیار مهم در خلیج فارس و وجود منابع زیرزمینی گسترده و داشتن ایدئولوژی خاص، سبب برخورداری از یک موقعیت برتر نسبی گردیده و ایران را در زمره قوی‌ترین کشورهای غرب آسیا قرار داده است.



بنابراین با نگاهی به وضعیت ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک کشور و بررسی شرایط امنیتی حاکم بر منطقه غرب آسیا، به‌ویژه تنوع و تعدد تهدیدات دفاعی و امنیتی ناشی از حضور کشورهای فرا منطقه‌ای ضرورت توجه و بازنگری در نگرش‌های سنتی به آمایش دفاع سرزمینی و امنیت کشور پدیدار می‌شود. با عنایت به موارد بالا، محققین در این مقاله سعی دارند تأثیر مؤلفه‌ها و ویژگی‌های ژئواستراتژی مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی را در برابر تهدیدات نظامی، احصا و ارائه نمایند.

۱. پیشینه پژوهش

سید محمد طباطبایی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان: «تبیین ژئواستراتژی بازیگران مداخله‌گر و پیرامونی حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران» به این سؤال پاسخ داده است که تأثیر ژئوپلیتیک منطقه خزر و ژئواستراتژی بازیگران این منطقه بر امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران کدامند؟ از منظر ژئوپلیتیک، منطقه خزر از اهمیت بسزایی نزد بازیگران سیاسی برخوردار است، به‌طوری‌که قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای از زاویه منافع خاص خود، این حوزه راهبردی را مورد توجه قرار می‌دهند. ژئوپلیتیک منطقه خزر در زمینه رژیم حقوقی، محیط‌زیست، انتقال انرژی و ژئواستراتژی دولت‌های این منطقه مبتنی بر فعالیت‌های سیاسی و نظامی بازیگران منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای، امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران را با چالش مواجه می‌سازد.

محمدجعفر جواد ارجمند و آرش بیداد خانی (۱۳۹۶) در مقاله‌ای با عنوان: «تحلیل ژئواستراتژیکی روابط ایران و پاکستان با تأکید بر عامل امنیتی» به این سؤال پاسخ داده است که مهم‌ترین عامل در حوزه ژئواستراتژیک روابط ایران و پاکستان چیست؟ مقاله مذکور ضمن بهره‌گیری از ابزار مفهومی ژئواستراتژیک و عوامل اصلی این دانش روابط ایران و پاکستان را در چهار

حوزه فرهنگی، سرزمینی، سیاسی، امنیتی و اقتصادی بررسی و عامل اصلی روابط دو کشور ایران و پاکستان را عامل امنیت ژئواستراتژیک دانسته که زمینه‌ساز همکاری بیشتر دو طرف و نیاز آن‌ها به یکدیگر است. پاکستان با توجه به تهدید استراتژیک هند، تلاش کرده است در میان همسایگان مستقیم و غیرمستقیم خود در منطقه غرب آسیا، شرکایی از جمله ایران پیدا کند تا آن‌ها بتوانند با حمایت از پاکستان در مقابل هند توازن استراتژیک برقرار کنند. مسائل مختلفی نظیر طالبان، برنامه هسته‌ای صلح‌آمیز ایران، قاچاق مواد مخدر، مناقشه شیعه و سنی، روابط آمریکا و پاکستان و روابط تجاری ایران با هند و اخیراً اعزام نیرو و مشارکت پاکستان در سرکوب آزادی‌خواهان بحرین، سبب شده زمینه‌هایی از نبود تفاهم بین دو کشور به وجود آید که گرچه در برخی مواقع برطرف شده است، به دلیل پایداری برخی عوامل دیگر، امنیت جمهوری اسلامی ایران از جانب کشور پاکستان به چالش کشیده می‌شود و متقابلاً پاکستان نیز از برخی ابعاد از جانب ایران احساس ناامنی می‌کند.

زهرآ پيشگاهي فرد (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان: «جایگاه افغانستان در ژئواستراتژی نظام نوین جهانی» به این سؤال پاسخ داده است که جایگاه افغانستان در ژئواستراتژی نظام نوین جهانی چگونه است؟ افغانستان کشوری است در قلب آسیا که موقعیت بی‌بدیلی در تاریخ پرفرازونشیب خود داشته است؛ درواقع تحولات افغانستان شمایی کوچک از تحولات آسیا است و جالب این است که هم‌اکنون نیز موقعیت مرکزی این کشور در جهت‌دهی مسیر تحولات سیاسی در آسیا ممتاز و برجسته است. ضعف و عدم آمادگی دولت مرکزی در افغانستان باعث گردیده تا هیچ‌گاه این کشور نتواند از موقعیت‌های فراهم شده برای ارتقای موقعیت و جایگاه منطقه‌ای خود استفاده نماید. اهمیت افغانستان در سیستم‌های منطقه‌ای با توجه به استراتژی نظام نوین را می‌توان



به صورت ذیل برشمرد: ۱. در سیستم منطقه‌ای جنوب آسیا بیشتر امنیتی و ژئوپلیتیکی؛ ۲. در سیستم منطقه‌ای آسیای مرکزی بیشتر ژئواکونومیک و ارتباطی؛ ۳. در سیستم منطقه‌ای مستقل چین ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک؛ ۴. در سیستم منطقه‌ای خاورمیانه با تأکید بر خلیج فارس این اهمیت بیشتر ژئواستراتژیک و ژئوپلیتیکی است.

محمد رضا خراشادی‌زاده (۱۳۹۸) در مقاله‌ای با عنوان: «نقش عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک در الگوی راهبردی معماری نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران» را بررسی کرده است. با توجه به فراگیر بودن معماری سازمانی در قیاس با سازمان‌دهی، توجه به کلیه عوامل و ابعاد مؤثر در آن رمز تدوین موفق الگوی معماری است که حاصل آن سازمانی پویا، منعطف و کارآمد است.

در این پژوهش مؤلفه‌های میانی و مکاتب، حوزه‌ها و مناطق و رفتار به عنوان سه مؤلفه تأثیرگذار در حوزه عوامل ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیک مؤثر بر الگوی راهبردی نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی قرار گرفتند.

۲. مفهوم‌شناسی

استراتژی: مفهوم استراتژی در نگاه نخست مفهومی نظامی - امنیتی می‌نماید. ریشه یونانی این کلمه از استراگوس به معنای فرمانده لشکری و کشوری است. برای نخستین بار ناپلئون فرانسوی علم حرکات و طرح‌های نظامی، یا دانش جنگ و تهیه طرح‌ها و خط‌مشی واحدهای نظامی را با عنوان تاکتیک و استراتژی به کار برد (عزتی، ۱۳۸۴).

ژئواستراتژی: علمی است که نقش عوامل محیط جغرافیایی را در تدوین استراتژی‌ها به طور اعم و استراتژی‌های نظامی به طور خاص مطالعه می‌کند. عواملی که استراتژی باید همیشه به آن‌ها متکی باشد، عمدتاً در ژئوپلیتیک هم جزء عوامل ثابت محسوب می‌شوند و عوامل ویژه‌ای است که از جنگی به جنگ دیگر و حتی در طول درگیری تغییر می‌کنند و در ابتدا تسلیحات، حمل و نقل، صنعت و از این قبیل را در برمی‌گیرد (عزتی، ۱۳۹۶: ۱۰). در تعریفی ژئواستراتژی به رابطه قدرت و منطق تسلیحات متمایل می‌شود. فضایی که ژئواستراتژی در آن استدلال و تعقل می‌کند، بیشتر به فاصله‌ها و نزدیک شدن‌ها می‌پردازد تا به ریشه دواندن‌ها و رؤیاها. ژئواستراتژی عدم تجانس‌ها و تضادها را حفظ نمی‌کند، مگر آن‌هایی که تسهیل می‌کنند یا ایجاد مانع می‌نمایند (کلاوال، ۱۹۹۲: ۳۷).

اهداف ژئواستراتژی: از دیدگاه نظامی، هدف استراتژیک چیزی جز انهدام دشمن نیست و منظور از آن واداشتن بی‌قیدوشرط دشمن به تسلیم است. از همین رو استراتژی علاوه بر تسلیم دشمن، اهداف ژئوپلیتیک را نیز تعقیب می‌کند. اینجا است که ژئواستراتژی بیش‌ازپیش اهمیت می‌یابد و پیوسته باید با رقابت‌های همه‌جانبه و فراگیر تطبیق داده شود؛ اما در این میان عواملی در ژئواستراتژی اتخاذشده مهم جلوه می‌کنند (عزتی، ۱۳۹۶: ۱۰-۱۲):

تهدیدات نظامی: شامل تهدیداتی است که به‌طور عمده به‌وسیله دشمن خارجی با استفاده از ابزار و آلات نظامی متوجه منطقه موردنظر می‌شود. کارشناسان مربوطه، حمله نظامی و بمباران مراکز مهم نظامی، اقتصادی، جمعیتی و زیرساخت‌های حیاتی و حساس شهرها را بارزترین مصادیق تهدیدات نظامی دانسته‌اند (افتخاری، ۱۳۸۳: ۵۷).



عمق راهبردی^۱: یک واژه در ادبیات نظامی است که به‌طور گسترده به فاصله بین خط مقدم یا بخش‌های نبرد رزمندگان و مناطق اصلی صنعتی، پایتخت‌ها، قلب کشور و دیگر مراکز اصلی جمعیت و تولید نظامی اطلاق می‌شود. فرماندهان باید بتوانند برای هر دو پیامد (شکست یا پیروزی) برنامه‌ریزی کنند و ظرفیت‌ها و منابع لازم برای هر دو سطح تاکتیکی و استراتژیکی در جهت مقابله با هرگونه حمله دشمن در هر مرحله‌ای را داشته باشند. این ظرفیت‌ها لزوماً به ادوات نظامی محدود نمی‌شوند. قابلیت تقویت بسترهای غیرنظامی و نیز ایجاد انعطاف در آن برای مقابله یا دور ماندن از حملات در زمان جنگ نیز بسیار ارزشمند هستند (نوروزانی، ۱۳۹۳).

آسیب‌پذیری جغرافیایی^۲: عبارت است از: احتمال به وجود آمدن خسارات و تلفات اجتماعی، اقتصادی و فیزیکی بر اثر وقوع بحران‌های انسانی و طبیعی (برای مثال زخمی شدن افراد یا بی‌خانمانی بر اثر وقوع سیلاب یا بمب‌گذاری) و عدم توانایی لازم برای مقابله با آثار بحران یا جریان منفی. از این‌رو مفهوم آسیب‌پذیری با رجوع به موضوعاتی از قبیل زنجیره خطرات، عناصر واکنش در مقابل بحران و آثار بحران بهتر درک می‌شود. به‌طور کلی مفهوم آسیب‌پذیری چارچوب بسیار مناسبی برای درک ماهیت بحران وقایع بحرانی، اثرات و پیامدهای ناشی از وقوع بحران، همچنین واکنش در مقابل بحران در سطوح مختلف فراهم می‌آورد و این مفهوم از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

منطقه جغرافیایی^۳: منطقه را می‌توان مختص و آزمایشگاه علم جغرافیا عنوان نمود. منطقه جغرافیایی به معیارهایی بستگی دارد که برای مرزبندی آن به‌کار می‌رود؛ مثلاً در مشخصات طبیعی عواملی همانند شکل زمین، اوضاع اقلیمی، خاک، پوشش گیاه و غیره مبنای مرزبندی قرار می‌گیرد. در منطقه جغرافیایی

-
1. Strategic Depth
 2. Geographic Vulnerability
 3. Geographical area

طبیعی اگر ملاک فعالیت‌های اقتصادی غالب و اصلی باشد منطقه اجتماعی و فرهنگی و ... اگر تمام این عوامل به حساب آورده شود منطقه جامع جغرافیایی است (مابوگونج، ۱۳۸۶: ۲۹).

منطقه‌بندی سرزمینی^۱: تقسیم یک سرزمین به مناطقی با مرزهای معین را منطقه‌بندی سرزمینی می‌گویند. اهم معیارهای منطقه‌بندی سرزمین را می‌توان به شرح زیر برشمرد:

- شرایط طبیعی: مانند کوه، دریا، دشت و جنگل.
- وسعت کشور: کشورهای بزرگ به علت وسعت زیاد، باید به مناطق کوچک‌تر تقسیم‌بندی شوند.
- درجه همگنی جامعه: اختلاف فرهنگی بارز مثل نژاد، زبان و ... را شامل می‌شود.
- شرایط اقتصادی: با بررسی نوع شاخص می‌توان مناطق توسعه‌یافته، درحال توسعه، کم‌درآمد و پردرآمد داشت.
- تحرک عوامل تولید: منظور عواملی که در تولید دخالت دارند (نیروی انسانی، سرمایه و ...).
- تحرک کالاها: منظور تجارت و بازار کالاها و ... است (مطالعات گروهی، ۱۳۸۹).

سطح‌بندی^۲: به اولویت‌بندی مراکز ثقل در مواجهه با تهدیدات اطلاق می‌گردد که بر اساس نوع تأثیر ملی، منطقه‌ای یا محلی و سایر معیارها و شاخص‌ها در سطوح زیر قرار می‌گیرند (خسرو پور، دستورالعمل سطح‌بندی مراکز ثقل سازمان پدافند غیرعامل^۳، ۱۳۹۸: ۵).

1. Territorial zoning

2. Rating

www.paydarimelli.ir

۳. برگرفته از وبسایت سازمان پدافند غیرعامل کشور به آدرس:



- مراکز حساس^۱: مراکزی هستند که در صورت انهدام کل یا قسمتی از آن‌ها، موجب بروز بحران، آسیب و صدمات جدی و مخاطره‌آمیز در نظام سیاسی، سامانه‌های هدایت، کنترل و فرماندهی، تولیدی و اقتصادی، پشتیبانی، ارتباطی و مواصلاتی، اجتماعی، دفاعی با سطح تأثیرگذاری منطقه‌ای در کشور گردد (اسکندری، ۱۳۹۰: ۱۹).
- مراکز مهم^۲: مراکزی که دارای گستره فعالیت محلی هستند وجود استمرار فعالیت آن‌ها برای بخشی از کشور دارای اهمیت است و آسیب یا تصرف آن‌ها توسط دشمن باعث اختلال در بخشی از کشور می‌گردد (خسرو پور، دستورالعمل عمومی سطح‌بندی مراکز ثقل سازمان پدافند غیرعامل، ۱۳۹۸: ۶).
- مراکز عادی^۳: مراکزی که جزء هیچ‌کدام از مراکز ویژه، حیاتی، حساس و مهم محسوب نمی‌شوند.
- مراکز حاکمیتی^۴: آن دسته از مراکزی است که حفظ آن‌ها موجب اقتدار حاکمیت کشور می‌گردد و منافع آن بدون محدودیت شامل همه اقشار جامعه گردیده و نقش حیاتی و راهبردی در اداره امور کشور دارند.
- مرزها^۵: مرزها درجایی به وجود می‌آیند که فصل مشترک‌های عمودی میان حاکمیت‌های کشوری از سطح زمین می‌گذرد. گرچه مرزها، به‌عنوان فصل مشترک عمودی، دارای امتداد افقی نیستند؛ اما عامل موقعیت مرزی می‌تواند در تعیین چشم‌اندازهای اطراف مؤثر باشد (قنبری، ۱۳۹۹).
- تهدید: از نظرگاه اطلاعاتی یک تهدید عبارت از نیرو یا فعالیتی است که مخاصم یک ملت فرض شده است. از نظرگاه نظامی نیز یک تهدید همواره در پیکره نیروی نظامی کشور دیگر تصویر می‌شود. تهدید همچنین یک مفهوم امنیت

-
1. Sensitive centers
 1. Important centers
 3. Normal centers
 4. Government Centers
 5. borders

ارتباطات است که به معنی قابلیت و استعداد تکنیکی و یا عملیاتی یک حریف متخاصم است که به‌سوی حصارهای حفاظتی- اطلاعاتی کشور دیگر نشانه رفته است (حسینی و همکاران، ۱۳۸۵: ۹۳). ویژگی‌های تهدید را می‌توان به شرح ذیل برشمرد:

- تهدید دارای عامل معین بوده و منشأ آن حریف است؛
- تهدید امری بالقوه و از جنس توانایی است؛
- تهدید، همواره آماج معینی را نشانه می‌رود (مرادیان به نقل از مؤمن، ۱۳۹۵: ۴۵).

گونه شناسی تهدیدات: منظور از گونه شناسی، دسته‌بندی تهدیدات است. یکی از معیارهای رایج، گونه شناسی بر اساس بُعد است. از این نظر، تهدیدات به سیاسی، اقتصادی، زیست‌محیطی، نظامی، اجتماعی، فرهنگی، فناوری و ... تقسیم می‌شوند (مرادیان: ۲۰۸).

حساسیت منطقه برای جمهوری اسلامی ایران: کشورها ممکن است به‌طور دائم دارای زمینه‌های بروز تنش مابین خود و همسایگان و سایر کشورهای غیر همسایه باشند. بنابراین لازم است در ارائه طرح‌های آمایشی، مسائل نظامی و امنیتی نیز مورد دقت نظر قرار گیرند. یعنی در چیدمان آمایش سرزمین، لازم است مخاطرات حاصل از دسیسه‌های دشمنان بالفعل و بالقوه، به‌وضوح و روشنی لحاظ شود (عزتی، حیدری پور، اقبالی، ۱۳۹۰). از همین‌رو تأثیرگذاری منطقه مد نظر آمایش بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران و راهبردهای دفاع سرزمینی ازجمله موضوعات ملی است که در دستور کار غالب دولت‌ها قرار دارد. به‌کارگیری ویژگی‌های طبیعی به‌ویژه در مجاورت مرزهای پیرامونی ضمن ارائه راهبردهای کلی در مورد نحوه دفاع، نه تنها در مقیاس تاکتیکی می‌تواند تأثیرات عمیقی در طراحی و تصمیم‌گیری فرماندهان نظامی، نحوه انجام عملیات رزمی، بهره‌مندی مطلوب و بهره‌گیری از نیروها و تجهیزات



داشته باشد، بلکه عاملی تأثیرگذار و مهم در نظریه‌پردازی دفاعی نیز محسوب می‌شود (پوری‌رحیم، ۱۳۹۲).

رابطه آمایش سرزمین با دفاع: تاکنون در طرح‌های آمایش به ملاحظات دفاعی و امنیتی کمتر توجه شده و از ارائه طرح‌ها و راهکارهایی برای دفاع سرزمینی و حفاظت از استقرارگاه‌های نظامی، مراکز و تأسیسات حیاتی، حساس و مهم در مقابل تهدیدات و حملات نظامی غفلت شده است (زرقانی و احمدی، ۱۴۰: ۱۳۹۰).

آسیب‌شناسی و آسیب‌پذیری منطقه مورد نظر در آمایش کشور: آمایش مناطق مرزی در ایران، به دلیل وجود مرزهای طولانی و قرارگیری بیش از نیمی از استان‌های کشور در مرزهای بین‌المللی با کشورهای هم‌جوار، از جایگاه ویژه‌ای در نظام برنامه‌ریزی کشور برخوردار است. توسعه نیافتگی و موانع ذهنی و عینی در مناطق مرزی منجر به ناامنی می‌شود و اثرات خود را بر توسعه نیافتگی و ناامنی در کل کشور می‌گذارد. آمایش مناطق مورد نظر سعی دارد این موانع را بردارد و با ارائه یک نوع برنامه‌ریزی فضایی-راهبردی، توسعه یکپارچه و پایدار ملی را تحقق بخشد. مقوله برنامه‌ریزی در کشور ما، به‌ویژه در طرح‌های توسعه فضایی-کالبدی یا آمایش، از سابقه چندانی برخوردار نیست. ناشناخته ماندن ابعاد پیچیده و متنوع آن با توجه به پیچیدگی‌های اجتماعی، فرهنگی و جغرافیایی ایران، بر عدم درک دقیق‌تر این امر افزوده است (عندلیب، ۱۳۸۰: ۱۷).

دسترسی به مناطق حیاتی و حساس و ویژه دشمن: دسترسی به مناطق حساس و حیاتی ویژه دشمن و شناسایی مراکز ثقل دشمن مانند فرودگاه‌ها، پالایشگاه‌ها، پادگان‌های نظامی، بنادر صادراتی، خطوط انتقال انرژی، فاصله سکونتگاه‌ها از آب‌راه‌ها، فاصله از نواحی شهری، خطوط مواصلاتی، پهنه‌بندی مناطق، تأسیسات آب و فاضلاب، تصفیه‌خانه‌های آب، تأسیسات گازی، الکترونیکی،

مخابرات و ارتباطات و درمجموع (دارایی‌های حیاتی دشمن) برای جابه‌جایی نیروها، تدارکات و پشتیبانی است و فرماندهان و کارکنان نظامی نیازمند آگاهی دقیق از وضعیت موجود راه‌ها به منظور اجرای عملیات نظامی هستند. نزدیک بودن مراکز حساس و مهم به راه‌ها و معابر مواصلاتی امکان دسترسی نیروهای مهاجم را به آن‌ها افزایش می‌دهد و در نتیجه آسیب‌پذیری این مراکز در برابر هرگونه حملات بالا می‌رود (فخری، ۱۳۹۱).

۳. روش‌شناسی و مدل مفهومی تحقیق

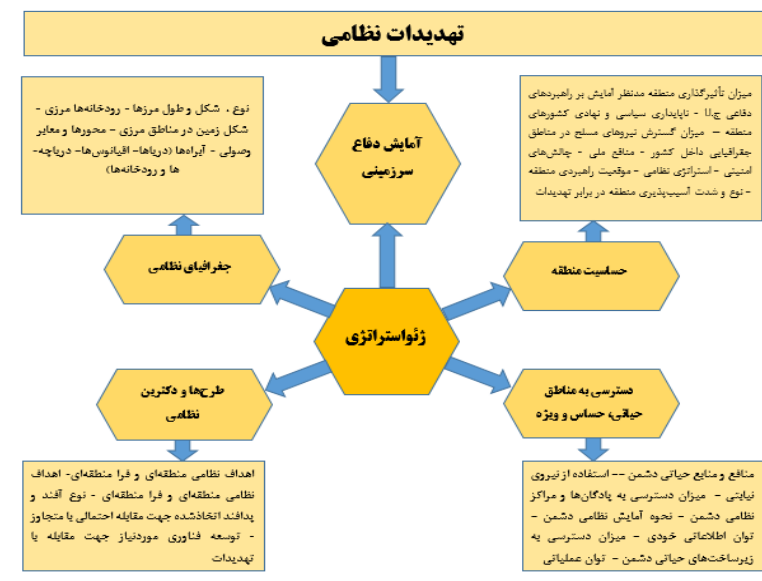
با توجه به اینکه این پژوهش مبانی فکری و نظری آمایش دفاع سرزمینی را تولید نموده، نوع تحقیق کاربردی محسوب می‌شود. تحقیق حاضر با استفاده از مجموعه داده‌های کمی و کیفی صورت گرفته، بنابراین روش تحقیق این پژوهش با روش توصیفی-تحلیلی انجام شده است.

جامعه آماری تحقیق مشتمل بر خبرگان و افراد صاحب نظر که شناخت کافی از موضوع آمایش دفاع سرزمینی دارند، دارای مدرک تحصیلی دکتری مرتبط با موضوع تحقیق هستند و دارای مشاغل راهبردی و جایگاه‌های سرتیپی و هم‌تراز به بالا در سطوح سازمانی کشوری و لشکری می‌باشند که با بررسی‌های انجام شده و اعمال نظر اساتید راهنما و مشاور، حجم جامعه آماری این تحقیق حدود ۱۰۰ نفر و حجم نمونه به صورت تمام شمار ۷۰ نفر گرفته شده است.

تجزیه و تحلیل اطلاعات و داده‌های حاصل از مطالعه منابع، با پیروی از سؤالات مربوطه به روش کیفی، توصیف و تحلیل شده‌اند و اطلاعات حاصل از پرسش‌نامه با استفاده از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری با رویکرد حداقل مربعات جزئی^۱ و با استفاده از نرم‌افزار PLS^۲ مورد تحلیل قرار گرفته است.

1. SEM: Structural Equation Modeling

2. PLS: Partial Least Squares



شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش

۴. تجزیه و تحلیل داده‌ها و یافته‌های تحقیق

به منظور بررسی برازش مدل اندازه‌گیری از سه معیار پایایی (سنجش بارهای عاملی، آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی)، روایی همگرا و روایی واگرا استفاده می‌شود.

جدول ۱: نتایج بررسی اعتبار متغیرهای پژوهش

مؤلفه	گویه	بار عاملی	پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	متوسط واریانس استخراج شده
حساسیت منطقه	میزان تأثیرگذاری منطقه مد نظر آمایش بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران	۰/۷۶۷	۰/۹۲۴	۰/۹۰۵	۰/۶۰۸
	ناپایداری سیاسی و نهادی کشورهای منطقه	۰/۶۳۳			

مؤلفه	گویه	بار عاملی	پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	متوسط واریانس استخراج شده
	میزان گسترش نیروهای مسلح در مناطق جغرافیایی داخل کشور	۰/۸۰۱			
	منافع ملی	۰/۹۵۳			
	چالش‌های امنیتی	۰/۷۰۵			
	استراتژی نظامی	۰/۷۹۹			
	موقعیت راهبردی منطقه	۰/۸۲۴			
	نوع و شدت آسیب‌پذیری منطقه در برابر تهدیدات	۰/۷۱۲			
جغرافیای نظامی	نوع مرزها و شکل آن	۰/۶۴۶	۰/۹۲۲	۰/۸۹۷	۰/۶۶۸
	طول مرزها	۰/۸۵۷			
	رودخانه‌های مرزی	۰/۸۸۲			
	شکل زمین در مناطق مرزی	۰/۹۲۸			
	محورها و معابر وصولی	۰/۸۵۲			
	آبراه‌ها (دریاها، اقیانوس‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌ها)	۰/۶۹۸			
دسترسی به مناطق حیاتی، حساس و ویژه دشمن	منافع و منابع حیاتی دشمن	۰/۷۷۵	۰/۸۹۲	۰/۸۵۷	۰/۵۴۶
	استفاده از نیروی نیابتی (دریای سرخ، کانال سوئز، باب‌المندب، خلیج عقبه (محل استقرار پایگاه‌های رژیم صهیونیستی)	۰/۶۱۸			
	میزان دسترسی به پادگان‌ها و مراکز نظامی دشمن	۰/۹۰۱			
	نحوه آمایش نظامی دشمن	۰/۷۱۳			
	توان اطلاعاتی خودی	۰/۸۰۵			
	میزان دسترسی به زیرساخت‌های حیاتی دشمن	۰/۶۱۳			
	توان عملیاتی خودی (برد تسلیحات، توانمندی کیفی تسلیحات)	۰/۷۰۴			



مؤلفه	گویه	بار عاملی	پایایی ترکیبی	آلفای کرونباخ	متوسط واریانس استخراج شده
طرح‌ها و دکرترین نظامی	اهداف نظامی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای	۰/۸۲۰	۰/۹۳۰	۰/۹۰۹	۰/۶۹۰
	نوع آفند اتخاذ شده جهت مقابله احتمالی با متجاوز	۰/۷۹۳			
	اهداف نظامی منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای	۰/۹۶۲			
	نوع آفند اتخاذ شده جهت مقابله احتمالی با متجاوز	۰/۸۲۰			
	نوع پدافند اتخاذ شده در برابر تهدید متجاوز	۰/۷۹۳			
	توسعه فناوری مورد نیاز جهت مقابله با تهدیدات	۰/۹۶۲			

بارهای عاملی از طریق محاسبه مقدار همبستگی شاخص‌های یک سازه با آن سازه محاسبه می‌شوند که اگر این مقدار برابر یا کمتر از $0/4$ شود، باید آن شاخص را اصلاح و یا از مدل پژوهش حذف نمود. پایایی درونی نشانگر میزان همبستگی بین یک سازه و شاخص‌های مربوط به آن است. مقدار بالای واریانس تبیین شده بین سازه و شاخص‌هایش در مقابل خطای اندازه‌گیری مربوط به هر شاخص، پایایی درونی بالا را نتیجه می‌دهد. مقدار آلفای کرونباخ بالاتر از $0/7$ نشانگر پایایی قابل قبول است. در صورتی که مقدار پایایی ترکیبی (CR) برای هر سازه بالای $0/7$ شود، نشان از پایداری درونی مناسب برای مدل اندازه‌گیری دارد. معیار متوسط واریانس استخراج شده (AVE)، میزان همبستگی یک سازه با شاخص‌های خود را نشان می‌دهد که هر چه این همبستگی بیشتر باشد، برازش نیز بیشتر است. فورنل و لارکر اظهار داشته‌اند مقدار AVE بالای $0/5$ ، همگرایی قابل قبول را نشان می‌دهد. همان‌گونه که در جدول (۲) مشاهده می‌شود:

۱. کلیه ضرایب بارهای عاملی بیش از $0/4$ بوده و نشان می‌دهد که کلیه سؤال‌ها مناسب هستند و از اعتبار کافی برخوردارند.
۲. با توجه به اینکه تمامی مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی برای تمامی سازه‌ها، بیشتر از $0/7$ و برای AVE، $0/5$ و بیشتر محاسبه شده، نشان‌دهنده این است که تمامی این معیارها در مورد متغیرهای فوق مقدار مناسبی اتخاذ نموده‌اند، از همین رو می‌توان مناسب بودن وضعیت پایایی و روایی همگرایی پژوهش حاضر را تأیید نمود.

۴-۱. ضرایب معناداری Z

برازش مدل ساختاری با استفاده از ضرایب Z به این صورت است که ضرایب باید از $1/96$ بیشتر باشند تا بتوان در سطح اطمینان ۹۵ درصد، معنادار بودن آن‌ها را تأیید نمود (محسنی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۳۶)، از آنجایی که کلیه ضرایب بیشتر از $1/96$ هستند که این امر معنادار بودن روابط میان متغیرها را در سطح ۹۵ درصد نشان می‌دهد.

۴-۲. معیار R^2

دومین معیار برای بررسی برازش مدل ساختاری در این پژوهش، ضرایب R^2 مربوط به متغیرهای پنهان درون‌زای (وابسته) مدل است. R^2 معیاری است که نشان از تأثیر یک متغیر برون‌زا دارد. هنسلر و همکاران اظهار داشته‌اند در صورتی که در یک مدل، یک سازه درون‌زا توسط تنها یک یا دو سازه برون‌زا تحت تأثیر قرار گیرد، مقدار R^2 از $0/33$ به بالا، نشان از قوت رابطه بین آن سازه‌ها و سازه درون‌زا است (داوری و همکاران، ۱۳۹۶: ۹۳).

مطابق جدول (۴)، مقدار R^2 برای سازه «امکانات زیربنایی خدمات عمومی» $0/644$ و «شبکه حمل و نقل» $0/605$ ، در حد بسیار قوی و برای «دسترسی به



زیرساخت‌های حیاتی، حساس و ویژه خودی» ۰/۴۶۹ و «شبکه‌های اجتماعی و اینترنتی»، در حد قوی است.

جدول ۲: ضرایب R^2

متغیر	جغرافیای نظامی	حساسیت منطقه	دسترسی به زیرساخت‌های حیاتی، حساس و ویژه خودی	طرح‌ها و دکترین نظامی
R^2	۰/۵۲۸	۰/۶۵۷	۰/۴۶۹	۰/۲۲۶

نتیجه‌گیری و پیشنهاد

نتیجه پاسخ به سؤال تحقیق (مؤلفه‌ها و ویژگی‌های ژئواستراتژی‌های مؤثر بر آمایش دفاع سرزمینی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدهای نظامی): در بررسی ادبیات، اسناد و مدارک و مصاحبه‌ها و همچنین نتایج تجزیه و تحلیل داده‌های پرسش‌نامه‌ها، مشخص گردید که یکی از ابعاد الگوی راهبردی آمایش دفاع سرزمینی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدهای نظامی شامل بُعد ژئواستراتژی بوده که این بُعد از نگاه جامعه آماری با اطمینان ۰/۹۵ بر آمایش دفاع سرزمینی جمهوری اسلامی ایران در برابر تهدیدهای نظامی معنادار است. همچنین این بُعد شامل مؤلفه‌های ذیل است:

- حساسیت منطقه برای جمهوری اسلامی ایران؛
- وضعیت جغرافیای نظامی؛
- دسترسی به مناطق حیاتی، حساس و ویژه دشمن؛
- طرح‌ها و دکترین نظامی.

مؤلفه‌ها و زیرمؤلفه‌های بُعد ژئواستراتژی

- ❖ مؤلفه حساسیت منطقه: این مؤلفه از نگاه جامعه آماری با اطمینان ۰/۹۵ بر بُعد ژئواستراتژی معنادار است. همچنین این مؤلفه توسط ۸ زیرمؤلفه سنجیده و ارزیابی گردید که بار عاملی هرکدام از زیرمؤلفه‌ها بیشتر از ۰/۶ بود، بنابراین هرکدام از زیرمؤلفه‌ها از قدرت تبیین خوبی برای مؤلفه حساسیت منطقه برخوردارند که از دید محققین، ترتیب این زیرمؤلفه‌ها عبارتند از: منافع ملی، موقعیت راهبردی منطقه، میزان گسترش نیروهای مسلح در مناطق جغرافیایی داخل کشور، استراتژی نظامی، میزان تأثیرگذاری منطقه مد نظر آمایش بر راهبردهای دفاعی جمهوری اسلامی ایران، نوع و شدت آسیب‌پذیری منطقه در برابر تهدیدات و چالش‌های امنیتی.
- ❖ مؤلفه جغرافیای نظامی: این مؤلفه از نگاه جامعه آماری با اطمینان ۰/۹۵ بر بُعد ژئواستراتژی معنادار است. همچنین این مؤلفه توسط ۶ زیرمؤلفه سنجیده و ارزیابی گردید که بار عاملی هرکدام از زیرمؤلفه‌ها بیشتر از ۰/۶ بود، بنابراین هرکدام از زیرمؤلفه‌ها از قدرت تبیین خوبی برای مؤلفه جغرافیای نظامی برخوردارند که از دید محققین، ترتیب این زیرمؤلفه‌ها عبارتند از: شکل زمین در مناطق مرزی، رودخانه‌ها مرزی، طول مرزها، محورها و معابر وصولی، آبراه‌ها (دریاها، اقیانوس‌ها، دریاچه‌ها و رودخانه‌ها)، نوع مرزها و شکل آن.
- ❖ مؤلفه دسترسی به مناطق حیاتی، حساس و ویژه دشمن: این مؤلفه از نگاه جامعه آماری با اطمینان ۰/۹۵ بر بُعد ژئواستراتژی معنادار است. همچنین این مؤلفه توسط ۷ زیرمؤلفه سنجیده و ارزیابی گردید که بار عاملی هرکدام از زیرمؤلفه‌ها بیشتر از ۰/۶ بود، بنابراین هرکدام از زیرمؤلفه‌ها از قدرت تبیین خوبی برای مؤلفه دسترسی به مناطق حیاتی، حساس و ویژه دشمن برخوردارند؛ که از دید محققین ترتیب این زیرمؤلفه‌ها عبارتند از: میزان



دسترسی به پادگان‌ها و مراکز نظامی دشمن، توان اطلاعاتی خودی، منافع و منابع حیاتی دشمن، نحوه آمایش نظامی دشمن، توان عملیاتی خودی (برد تسلیحات، توانمندی کیفی تسلیحات)، استفاده از نیروی نیابتی (دریای سرخ، کانال سوئز، باب‌المندب، خلیج عقبه (پایگاه‌های رژیم صهیونیستی)، میزان دسترسی به زیرساخت‌های حیاتی دشمن.

❖ مؤلفه طرح‌ها و دکترین نظامی: این مؤلفه از نگاه جامعه آماری با اطمینان ۹۵/۰ بر بُعد ژئواستراتژی معنادار است. همچنین این مؤلفه توسط ۶ زیرمؤلفه سنجیده و ارزیابی گردید که بار عاملی هرکدام از زیرمؤلفه‌ها بیشتر از ۶/۰ بود، بنابراین هرکدام از زیرمؤلفه‌ها از قدرت تبیین خوبی برای مؤلفه طرح‌ها و دکترین نظامی برخوردارند؛ که از دید محققین ترتیب این زیرمؤلفه‌ها عبارتند از: نوع پدافند اتخاذشده در برابر تهدید متجاوز، سازمان‌دهی و ساختار مناسب یگان‌های عمده، اهداف نظامی منطقه‌ای و فرمانطقه‌ای، نوع آفند اتخاذشده جهت مقابله احتمالی با متجاوز، توسعه فناوری مورد نیاز جهت مقابله با تهدیدات، سیاست‌های متناسب و هماهنگ با دکترین نظامی.

پیشنهاده‌ها

۱. با توجه به نتایج حاصل از کار پژوهشی انجام شده، پیشنهاد می‌گردد محتوا و نتایج پژوهش در جهت بهره‌برداری در خصوص تهیه دستورالعمل‌های اجرایی و آموزشی الگوی آمایش دفاع سرزمینی به معاونت عملیات ستاد کل نیروهای مسلح ارائه شود؛
۲. در مصاحبه‌های انجام شده بعضی از صاحب‌نظران اعتقاد داشتند که جانمایی آمادگاه‌ها در راستای کاهش هزینه‌های زنجیره تأمین اقلام مورد نیاز دفاعی اهمیت زیادی دارد؛ از همین رو پیشنهاد می‌گردد که معاونت آماد و پشتیبانی ستاد کل نیروهای مسلح با همکاری سایر مبادی ذی‌ربط

از محتوا و نتایج پژوهش در جانمایی و بازنگری در آمایش آمادگاه‌های نیروهای مسلح بهره‌برداری نماید.

همچنین می‌توان به موضوع‌های پژوهشی دیگری در این راستا پرداخت که موارد زیر پیشنهاد می‌گردد:

❖ نقش و جایگاه اسناد بالادستی در تهیه الگوی آمایش دفاع سرزمینی در برابر دشمن؛

❖ بومی‌سازی دانش تهیه آمایش دفاع سرزمینی و بهره‌گیری از آن در نیروهای مسلح.



فهرست منابع

- قرآن کریم
- نهج البلاغه
- صحیفه سجادیه
- بیانات امام خمینی (رحمه الله علیه)
- بیانات امام خامنه‌ای (مدظله العالی)
- اسکندری، حمید (۱۳۹۰). *آمایش سرزمین از منظر پدافند غیرعامل*، تهران: بوستان حمید.
- اتوتایل، ژرارد؛ دالبی، سیمون؛ روتلج، پاول (۱۳۸۰). *اندیشه‌های ژئوپلیتیک در قرن بیستم*، ترجمه حافظ‌نیا، محمدرضا و نصیری، هاشم، انتشارات وزارت امور خارجه- تهران.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۳). *مراحل بنیادین اندیشه در مطالعات امنیت ملی*، پژوهشکده مطالعات راهبردی.
- پیشگاهی فرد، زهرا (۱۳۹۸). *جایگاه افغانستان در ژئواستراتژی نظام نوین جهانی*، دانشگاه تهران، نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی
- جواد ارجمند، محمدجعفر (۱۳۹۶). *تحلیل ژئواستراتژیکی روابط ایران و پاکستان با تأکید بر عامل امنیتی*، تهران پژوهشگاه روابط بین‌الملل
- چوخاچی زاده مقدم، محمدباقر (۱۳۸۱). *مجموعه مقالات همایش آمایش و دفاع سرزمینی: دانشگاه امام حسین (ع)*.
- خراشادی زاده، محمدرضا (۱۳۹۹). *نقش عوامل ژئوپلیتیک و ژئواستراتژیک در الگوی راهبردی معماری نیروهای مسلح جمهوری اسلامی ایران*، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژیک دانشگاه عالی دفاع ملی، شماره ۸۰
- طباطبایی، سید محمد (۱۳۹۹). *تبیین ژئواستراتژی بازیگران مداخله‌گر و پیرامونی حوزه خزر و امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران*، تهران، دانشگاه علامه طباطبائی.
- عزتی، عزت‌الله (۱۳۹۶). *ژئواستراتژی و قرن بیست و یکم*، انتشارات سمت، تهران.

- گروه مطالعاتی ۱۵ دفاع ملی (۱۳۸۹). *منطقه بندی نظامی کشور با توجه ه تهدیدات آمریکا و رویکرد دفاعی کشور*، دانشگاه عالی دفاع ملی، دانشکده دفاع ملی.
- مابوگونج، آ.آلم میسرا (۱۳۸۶). *توسعه منطقه‌ای، روش‌های نو، ترجمه: عباس مخبر، تهران: سازمان برنامه‌و بودجه*.
- جوادی ارجمند، محمدجعفر؛ بیداد خانی، آرش (۱۳۹۶). *تحلیل ژئواستراتژیکی روابط ایران و پاکستان با تاکید بر عامل امنیتی*، فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره نخست، شماره نهم- پاییز ۱۳۹۲- صص ۱۸۳- ۱۴۷
- مصاحبه حضوری محققین با امیر دریادار دوم دکتر رحیم قیطاسوند، معاون نیروی انسانی نیروی دریایی ارتش جمهوری اسلامی ایران در مورخه ۱۳۹۹/۱۲/۰۴
- مصاحبه حضوری محققین با امیر دریادار دوم دکتر منوچهر سلیمانی، معاون هماهنگ‌کننده اداره عقیدتی سیاسی نداجا در مورخه ۱۳۹۹/۱۱/۲۶
- مصاحبه حضوری محققین با امیر دریادار دکتر حمزه علی کاویانپور، جانشین فرماندهی نداجا در مورخه ۱۳۹۹/۱۲/۰۵
- مصاحبه حضوری محققین با ناخداایکم محمد سلطان‌آبادی، مدیر عملیات پرسنلی معاونت نیروی انسانی نداجا در مورخه ۱۳۹۹/۱۱/۲۹
- مصاحبه حضوری محققین با سرتیپ دوم دکتر آقامحمدی عضو هیئت‌علمی دانشگاه عالی دفاع ملی در مورخه ۱۳۹۹/۱۰/۲۰
- مصاحبه حضوری محققین با سرهنگ دکتر علی‌اصغر بیک عضو هیئت‌علمی دافوس آجا در مورخه ۹۹/۱۰/۲۷
- مصاحبه حضوری محققین با سرهنگ دکتر علی‌رضا سعادت راد عضو هیئت‌علمی دانشگاه عالی دفاع ملی در مورخه ۹۹/۱۱/۱۱
- نوروزانی، شهرام، (۱۳۹۳). *دکترین جنگ پیشگیرانه آمریکا در مناطق پیرامونی جمهوری اسلامی ایران*، تهران: دانشگاه عالی دفاع ملی.



References

- Kamran, Hassan; Hosseini Amini, Hassan .(2012). ***Application of Passive Defense in Geopolitics and Urban Planning(Shahriar City)***, Quarterly Journal of the Iranian Geographical Association, Vol. 10, No. thirty- fifth, Pages 301- 328. [In Persian].
- Nedae. Tousi, &S, Ghorbani. & Ghashghae. Nejhad, E, (2013). ***Assessing Impacts of Passive Defense Policies Interventions on Spatial Logic of Tehran Metropolitan Area (TMA)***, Proceedings REAL CORP 2013 Tagungsband, Rome, Italy. <http://www.corp.at>, PP 95-107
- Davari, A., & Rezazadeh, A. (2014). ***Structural Equation Modeling Software PLS***. University jihad Publications, (In Persian)
- Mohseni, A., Zanjani, H. A., & Taleghani, M. (2012). ***The Alienation of Labor and its Impact on Labor Productivity***. Modern Management Engineering Monthly, 42, 82-87, (In Persian)

